

„Ég á mig sjálf“

19.3.2015

„Ég á mig sjálf,“ raulum við hugsunarlaust með Þuríði Sigurðardóttur syngja gamalt dægurlag og leiðum sjaldnast hugann að merkingu orðanna. Réttur okkar til að eiga okkur sjálf og okkar eigið sjálfstæða líf er svo samtvinnuður tilveru okkar að við veitum honum sjaldnast athygli.

Því miður geta ekki allir hópar í samfélaginu gengið að þessum réttindum vísu. Hæfi til að ráða sér og réttindum sínum sjálfur eða svokallað „gerhæfi“ er skert/tekið frá fólki með geðsjúkdóma nánast á hverjum einasta degi á Íslandi. Sjúklingar eru færðir í jánum í nauðungarvistun á geðdeildum, sæta þvingandi meðferð og eru jafnvel sjálfræðissviptir ótímabundið án vilýrðis um endurskoðun.

Nýjar leiðir verði þróðar

Íslendingar eiga langt í land með að uppfylla 12. gr. *samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks* um vernd sjúklinga gagnvart skerðingu gerhæfis. Á því hefur Geðhjálpar vakið athygli með því að koma grundvallarsjónarmiðum sínum á framfæri við yfirstandandi endurskoðun gildandi lögræðislagi í innanríkisráðuneytinu.

Geðhjálpar tekur einarða afstöðu gegn nauðungarvistunum og/eða sjálfræðissviptingum. Félagið telur jafn alvarlegt inngrip í líf manneskju og raun ber vitni raunar aldrei réttlæt看legt þótt hornsteinn þess í skaðabótalögum *John Stewart Mill* um að réttlæt看legt sé að grípa til þvingunar ef einstaklingur er líklegur til að skaða sjálfan sig eða aðra njóti viðurkenningar í lögum flestra vestrænna ríkja.

Geðhjálpar hefur í framhaldi af því lýst yfir áhuga á að vinna með stjórnvöldum að því að þróa aðrar leiðir en nauðungarvistanir og/eða sjálfræðissviptingar til að hjálpa alvarlega veikum. Þar hefur verið bent á öflug vettvangsteymi og hugmyndafræði skjólshúss svo dæmi séu nefnd. Vonir standa til að tekið verði mið af þeim hugmyndum við endurskoðun og framkvæmd nýrra lögræðislagi.

Ef ekki verður hjá nauðungarvistun komist hefur verið lögð áhersla á að viðkomandi sveitarfélag fremur en náinn ættingi fari fram á vistunina. Sú leið hefur í vaxandi mæli verið valin í sveitarfélögum eins og Reykjavík og Akureyri með hliðsjón af því að minnka hættuna á því að viðkomandi sjúklingur hafni nánnum ættingja sínum og jafnvel sínum nánasta bandamanni í bataferlinu.

Önnur leið til að hindra að sjúkdómurinn skilji eftir sig svöðusár í fjölskyldum er að óska eftir því við einstaklinginn eftir að hann hefur verið nauðungarvistaður einu sinni að hann segi sjálfur fyrir um hver megi fara fram á nauðungarvistun yfir honum reynist slíkt nauðsynlegt aftur.

Sjálfræðissviptingar – ekki „rútinumál“

Geðhjálpar hefur minnt á að sjálfræðissvipting felur í sér alvarlega skerðingu á mannréttindum fólks með geðraskanir og geðfötlun. Eins og að framan segir beri að leita annarra og mildari leiða áður en gripið sé til jafn alvarlegrar skerðingar á frelsi og lífsgæðum einstaklinga í þessum hópi og sjálfræðissvipting felur í sér.

Með sama hætti þarf að tryggja að ekki sé gengið á rétt viðkomandi fyrir dómstólum. Sjálfræðissviptingar mega ekki verða að „rútinumálum“ í réttarkerfinu. Læknum ber að kynna sér mál einstaklinga til hlítar áður en farið er fram á sjálfræðissviptingu og vísa ekki alfarið til hefða þegar dómari falast eftir rökstuðningi eins og Geðhjálpar hefur orðið vitni að. Tryggja þarf að hinn veiki njóti sannmælis, virðingar og nauðsynlegs almenns og réttarfarslegs stuðnings í öllu ferlinu.

Athygli innanríkisráðuneytisins hefur verið vakin á því að heimild lögræðislaganna til ótímabundinnar sjálfræðissviptingar án endurskoðunar samræmist ekki *samningi Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks* (SRFF) og alþjóðlegum mannréttindum. Því miður eru dæmi þess að á grundvelli viðeigandi ákvæðis hafi fólk með geðfötlun „gleymt“ í kerfinu, heilsa þeirra hefur ekki verið endurmetin, vitneskjan um lögræðissviptinguna jafnvel glatast og þar með tækifæri til að njóta stuðnings við að endurheimta sjálfræði sitt.

Bakgrunnur lögræðismanna verði kannaður

Rétt eins og lagabókstafurinn er mikilvægt að framkvæmd laga sé í anda SRFF. Þegar dómur falla um sjálfræðissviptingar gera embætti sýslumanns í hverju umdæmi fyrir sig sér far um að fara að óskum viðkomandi sjálfræðissvipt einstaklings um val á lögræðismanni. Að öðrum kosti velur embættið lögmann í hlutverk lögráðamanns. Þó svo jákvætt sé að tekið sé mið af óskum viðkomandi er full þörf á því að kanna bakgrunn verðandi lögræðismanns áður en hann velst í hlutverkið. Skortur á upplýsingaöflun hefur því miður valdið því að óvandaðir einstaklingar hafa tekið að sér ábyrgð lögráðamanns.

Í ofanálög er nánast ekkert eftirlit haft með störfum lögráðamanna með þeim afleiðingum að dæmi eru um að einstaklingar hafa verið án lögráðamanna svo árum skiptir. Rétt er að geta þess að í framhaldi af ábendingum Geðhjálpar hefur verið unnið að því í innanríkisráðuneytinu að bæta framkvæmd laganna innan sýslumannsembættanna.

Ábendingar Geðhjálpar varpa ljósi á að ekki er hægt að ganga að þeirri staðhæfingu vísri að einstaklingar eigi sig sjálfir eins og Megas minnr okkur réttilega á – í „útrúsnúnings“ útgáfu sinni á dægurlaginu í upphafi. Því þarf að breyta til að hægt sé að segja með sanni að Íslendingar uppfylli skilyrði SRFF varðandi gerhæfi.

Við leggjum áherslu á að allir njóti þeirra sjálfsögdur réttinda að ráða lífi sínu, njóta virðingar og góðra samskipta við aðrar manneskjur. Með því að veita hvert öðru tækifæri til að uppfylla þessa grundvallarþætti stuðlum við ekki aðeins að aukinni lífshamingju hvers og eins okkar heldur betra samfélagi fyrir okkur öll.

Anna Gunnhildur Ólafsdóttir, framkvæmdastjóri Geðhjálpar.